

פנינים משולחן מארי

תמסיר — חולו של-מועד חג המצות תשע"ז

פקדוני אולניק

1. האם להאמין למה שאחרים אומרים על בני אדם.

שאלה: זה לא גאון שאדם אומר על עצמו שכל העולם נברא בשבילו?
תשובה: לא לא, למה גאון, מכיר את ערך עצמו. כשאדם לא מכיר את ערך עצמו הוא נופל במרה שחורה.¹
שאלה: שאחרים יגידו עליו, זה כן [אבל שהוא יאמר על עצמו, נראה כגאון].
תשובה: לא לא אחרים אומרים. אדם חייב להכיר את ערך עצמו, כי כל אחד מאותם האחרים רואה מה שאחרים אומרים, אם מהללים את פלוני – הוא מהלל אותו. אם מגנים אותו – הוא מגנה אותו. כך הוא דרכו של עולם, כך הוא טבעו של עולם.
במקרה קראתי השבוע, הלא היה את התחרות על הגאונות בבבל בזמן רבנו סעדיה, אין ספק שרבנו סעדיה משכמו ומעלה, גדול מכל בני דורו, ואילו ראש ישיבת סורא רבי אהרן בן שרָג'ד,² הוא היה שמו פֶּלֶף, רבנו סעדיה קורא לו הכלב המת,³ במקום פֶּלֶף – הכלב המת, הוא איננו כלום לגבי רבנו סעדיה, והדפיסו קטע ממכתב שלו מה שהוא כותב על רבנו סעדיה דברים שאדם פשוט לא יעז להוציא את אותם המילים מפיו. זהו טבעו של העולם, לכן מה שאומרים אחרים אינם⁴ כלום, אם אומרים על האדם שהוא גאון הגאונים – זה שקר, יאמרו שהוא שפל השפלים – גם זה שקר, זה לא מעלה ולא מוריד.
שאלה: פה [שכל העולם נברא בשבילו] זה רק השבח, הוא מודה לה' שיש לו כל האמצעים שהוא יוכל ללמוד?
תשובה: לא לא, זה בלי זה. הכרת עצמו של האדם נותנת לו סיפוק, איננו צריך להעריך את עצמו יותר מדאי, ואיננו צריך להשפיל את עצמו יותר מדאי. כשמלהלים אותו הוא צריך לדעת שאלה פְּטוּמֵי מִלֵּי – זה לא כלום, כשמגנים אותו הוא יודע שזה כלום, (זה) שום גאווה אין כאן.⁵

2. כמו מי לפסוק בדורנו?

שאלה: מחילה, יש פה משפט שאני רוצה לבקש הנחיה ברורה "כי לא חייב אותנו בכך ה' יתעלה. אלא חייב אותנו לשמוע מן החכמים איזה דור שיהיה". מה בדורנו? מה אפשר לעשות, אנחנו לא יודעים מה לעשות.
תשובה: זה לא שייך לדורנו, זה לא שייך כלל, כאן מדובר אליהם כפי שראינו בסוף ההקדמה, בהקדמתו למשנה תורה שאין הולכים לא אחר ראשון ולא אחר אחרון,⁶ אלא מי שהדעת נוטה לו. תלוי מי זה שהוא ראוי להכריע אחרי מי הדעת נוטה לו, זו שאלה.
כי היום כל אחד רואה את עצמו כפי שאמרנו, כל אחד רואה את עצמו יחיד בדורו, הרמב"ם עדיין אומר כך, אין שומעין לא לראשון ולא לאחרון אלא למי שהדעת נוטה לדבריו בין ראשון בין אחרון.
שאלה: אני לא הבנת. מה הקושי?
תשובה: מה לא הבנת, מה הקושי?
שאלה: יש בעיה, זה אומר כך וזה אומר כך.
תשובה: אז למי שהדעת נוטה לדבריו, אין שומעין לא לפלוני לא לאלמוני, כל שכן שהיום (כבר) אם פלוני אומר כך, אני אומר אחרת. אם פלוני אומר מותר, אני אומר אסור. אם אומר אסור, אני אומר מותר. יש היום הרבה יחיד בדורו, שאלו פעם ומי איכא תרי חד? אין, חד גדיא חד גדיא יש תרי חד.⁷
שאלה: אבל הרמב"ם כותב שהולכים לגדול שבדור. לא הבנת, אפילו בדור שלנו?
תשובה: הרמב"ם לא אומר הולכים לגדול שבדור, אלא למי שהדעת נוטה לדבריו. אלא מי הוא הראוי להכריע, זוהי שאלה בפני עצמה.
אני אסיים את זה.
שאלה: מה יעשו אנשים היום?
תשובה: מה יעשו? עשה לך רב מה שיאמר לך תעשה.
שאלה: אז זה מה שהוא כותב שילך לחכם.

3. ספרדים ואשכנזים ויחס מארי למחלוקת הפוליטית בניהם.

מפליאה כל מי שמתבונן בדבריו ועומק עיונו, עד שאפשר לו לומר עליו לפיו לא חייה מלך כמחזו בשטחו.

- 1 דנודן, דכאון, מלנכיליה. ראה פירוש המשנה שבת פרק ב משנה ה. וגם הנבחר באמונות ובעדות, ספר הפירוש השלימה, מאמר י פרק ו עמ' רצט הערה 12. ומאמר מקור שפורסם בנושא הנפש בשו"ת רבנו ע"י אברהם אופיר שמש בתוך: "קובץ הרמב"ם" בעריכת הרב יוסף אליהו מובשוביץ, תשס"ה עמ' תעו.
- 2 ר' אהרן בן שרגאדו (או מאיר בעברית) מנאני א", במחלוקתו עם גאוני בבבל ומהם ר"ג גרם בשנת ד' אלפים תרפ"ב-תרפ"ד לחונן את ראש השנה בתאריכים שונים מאשר הנהוג בישראל ובבל באותם ימים.
- 3 ראה ר' סעדיה גאון, חייו וכתביו עמ' 85 בתוך: "עיון וחקר" מעובדו המדעי של הרב ד"ר שמעון אפשטיין, הוצ' מוסד הרב קוק תשל"ו. וע"ש לסיבת השימוש בהתקפה חריפה זו כלפיו.
- 4 הדברים אינם כלום.
- 5 וכפי שכתב הרב במאמרו "התשובה במשנת הרמב"ם" הובא בכתבים עמ' 614 ד"ה "וכאן אביא" ע"ש באורך כי הדברים חשובים לנפש אדם.
- 6 ראה מהדורה זו עמוד 59.
- 7 ולחיות ההומור שגם רבנו (ראה לדוגמה באיגרתו לתלמידו ר' יוסף בר' יהודה, פורסמה באגרות הרמב"ם ע"י ד.צ. בנעט הוצ' מאגנס, תשמ"ה, אגרת ו עמ' 67 ובשנית בשו"ת הרמב"ם מהדורת מכון משה כרך ג-ד עמ' 83) וגם הרב (מארי) הצטיינו בו (ראה על כך בספרו של הרב ח"ק "נהג כצאן יוסף" הוצ' מכון מש"ה, עמ' 138-146), נביא את כל סיפור המעשה מספרו של ר' יצחק ניסבאום "עלי הלדי", ורשא תרפ"ט עמ' 61-62. "שמעתי מפי הבחורים הלומדים בבית מדרשו הרבה דברים על אודות המגיד המפורסם מקאמיניץ (עיריה סמוכה לבריסק שבליטא, ש.פ.כ) רבי זונדיל מכבי, שדרש בעת ההיא בערים אשר בפלך קובנה. כולם השתוממו על כשרונו הגדול לדורש ארבע, חמש שעות רצופות בהלכה ואגדה וכל הקהל הרב שנאסף בבית המדרש יושב במנוחה ומטה און קשבת לכל דבריו. ולפעמים הוא דורש דרשות ארוכות כאלה גם פעמים ביום. ההמונים שותים בצמא את דבריו הנאמרים בעוה וברגע, ונמצאים תחת השפעפתם. אולם איש ריב ומדון הוא להרבנים אשר בואמט (צפון-מערב ליטא, ש.פ.כ). הוא היה אומר עליהם כי משולים הם לדגים מלוחים הולנדיים: בעלי כרס רחבה וראש קטן. מי פתח בריב ומה היתה ראשית המדון? - איננו יודע. אבל הוא יסר את הרבנים בשוט לשונו בלי רחם. פעם אחת דרש בעיר ווילקומיר (בליטא, ש.פ.כ) ותאר בדרשתו איך שני רבנים מתנגזים זה בזה בהלכה. אחד קורא לחברו "בהדי דידי קא מינצית? הרי אני גאון בישראל! והשני עונה כנגדו: גם אני גאון בישראל! צועק הראשון: אני גאון גדול, וצועק השני כנגדו: גם אני גאון גדול! צורה הראשון בכעס: אני רשכבה"! והשני צורה כנגדו: גם אני רשכבה"! מרעים הראשון: אני חד בדרא, והשני מרעים לעומתו: גם אני חד בדרא! ופה הרים המגיד את קולו ושואל כנגדו מיוחד ודוקא בארמית: ומי איכא תרי חד? ואחרי שתקת רגע הוא עונה כנגדו: אין, איכא, איכא ואיכא! חד גדיא, חד גדיא! הקהל פרץ בצחוק גדול והרב שהיה באותו מעמד עזב את בית המדרש".

המפליא הוא שהרמב"ם אומר שרבי יוסף הלוי, לפניו לא היה כמוהו בשיטתו [ו] בעומק עיונו, והרז"ה בספר המאור מבטל אותו לחלוטין ומביא בשמו בשנים-עשר או שלושה עשר מקומות⁹, הוא תמיד מזכיר אותו דרך אגב ודחה אותו בשתי ידיים דרך אגב. וכך גם הרמב"ם¹⁰ כל תלמידי נרבונא חכמי נרבונא מבטלים את תורתו של רבי יוסף הלוי כלא כלום והרמב"ם מהלל אותו למעלה למעלה. זה דבר מפליא, כנראה שיש גם גישה לחכמי ישראל אז, שנגד תורתו של פלוני ובעד תורתו של פלוני, זה דבר בכל העולם.

4. יחסו לנשים פילוסופיות בימינו

היום נשים עוסקות יותר בפילוסופיה, במחשבה, וכותבות ספרים במחשבה יותר מאשר הגברים.¹¹ שאלה: מבחינתן של הנשים זה דבר טוב?

תשובה: אני לא יודע אם זה טוב או לא טוב, אני מספר מציאות. המציאות היום היא כך, יש הרבה נשים שמרצות במחשבה, מרצות בפילוסופיה, ויש מהן בעלות הבנה די-טובה.

5. כלום הרמב"ם הסתיר את חזרתו בדין נבלת עוף טמא?

הוא חוזר עוד פעם ועוד פעם שכל הלימוד באחת משלוש עשרה מידות אינו אלא רמזים בלבד.

שאלה: ויש לו דין דרבנן?

תשובה: יש דרבנן ויש דאורייתא, זה לא כל מה שנרמז (יש כאן דילוג של היפוך קלטת) הרי זה דאורייתא. יש דברים שהרמב"ם עצמו חשב בהתחלה שזה דרבנן ואחר כך כשמצא בענייני טומאת נבלת העוף הטהור שהיא מטמאה בבית הבליעה בכזית, מקודם בהמהזרה קמא מנה אותה בין טומאות דרבנן, וכתב שהיא מדרבנן. אחר כך כשמצא את הספרא¹² שמי שאכל נבלת העוף טהור ונכנס למקדש חייב כרת, חזר בו וכתב שהיא דאורייתא. אלא שהוא עשה כעין תחבולה, בהתחלה הוא כתב (כאן יש דילוג קל מאוד בהקלטה, ואולי אמר "שהיא דרבנן") ואחר הוא אומר: "ומניתי את נבלת העוף הטהור בין אבות דרבנן"¹³ מפני שאינה בפירוש בתורה", אבל האמת הוא¹⁴ שהוא חזר בו, ובהתחלה חשב שהיא דרבנן.

6. למה הרמב"ם העריץ את אריסטו.

שאלה: מי זה גדול הפילוסופים?

תשובה: הערתי כאן שזה מדובר על אריסטו, הרמב"ם העריץ אותו מאוד,¹⁵ לא בשל דעותיו, דעותיו – הוא חלק עליו הרבה,¹⁶ לא בשל אמונתו, ולא בשל דעותיו, אלא בשל חריצותו הטהורה ללימוד המדע, להעמיק עד כמה שניתן לאדם להעמיק, וגם התבונה שלו מפותחת, אין זה סוד. בכל אופן לא בשל אמונתו ולא בשל חכמתו אלא בשל החריצות. ואריסטו עצמו אומר¹⁷ אל ילעג לי אדם שאני עוסק בדברים שאינני יודע אותם כי כל דבר אדם לפני שיעסוק בו איננו יודע אותו והמטרה היא להעמיק כדי להגיע לידי ידיעה.

פקדון אריסטו חלק

1. מהו אותו עילוי לנפש לאחר עזובה את הגוף.

והרבה מבני אדם נמנעים מן הגדול שיכול להיות בתענוגי הגוף מחשש שמא תבואחו בכך בושה או חרפה מבני אדם,

כמעט רוב בני אדם אינם נמנעים מן העבירות אלא [מפני] "מה יאמרו הבריות".¹⁸

או כדי להשיג שם טוב. ואם כך הוא מעבינו בעולם הזה הגשמי כל שכן בעולם הנפשי והוא העולם חבא שבו תשכיל נפשנו מן הבורא בדומה למח שמשכילים הגרמים העליונים או יותר,

הרמב"ם כתב "או יותר" כי הגרמים העליונים מוטבעים, יש להם השגה שנבראת איתם, אינם עשויים להוסיף. מה שאין כן אנו, עשויים להוסיף. ולפיכך אמר "או יותר". לא שהנפש לאחר המוות תשכיל יותר ממה שהיא משכילה בעולם הזה. כי כבר כתב הרמב"ם,¹⁹ [וגם רבנו סעדיה באותו הדעה, באותו הרמה שאדם נפטר או מסתלק מן העולם, אותו הרמה נשארת לו והוא לא יכול להתרומם לאחר המוות, פי אין [מעשה וקשבון] יציעת וקבמה בשאלו אשר אלה הלך שמה (קהלת ט י). וכך בענין שכר, שכר המצות ובעונש העבירות, מה שאדם הולך בו נשאר לו. אלא ההבדל הוא, נניח שאדם שיכול לראות מרחק של מאתיים מטר, אלא שיש לפניו קיר,

⁹ לדוגמה ראה דברי בעל המאור הגדול כתובות ל ע"א: "וה"ר יוסף הלוי ז"ל בן מיגש פירשה בבוגרת ואין לדבריו טעם", ושם בבא מציעאה א ע"א: "לא הוצרכנו להאריך בראיות במה שיש עליהן מן הקושיות לפי שהן מפורסמות", ובמאור הקטן על מסכת חולין א ע"א: "וה"ר יוסף אבן מינאש במגילת סתרי האריך בזה ללא צורך". ע"ש. ובחיפוש שערכנו נמצא בדיוק כפי שמנה הרב, 13 פעמים מזכירו ב- 12 מקומות.

¹⁰ ראה לדוגמה השגות הרמב"ם על ד"ר ח"י כתובות לח ע"ב: "והיה קרשי דכתב הרב בן מיגש ז"ל מההוא דפ"ש וחולין לאו קושיא היא כלל".
¹¹ ראה מאמר "חס הרמב"ם לנשים לדעת הר"ה" יוסף קאפח" מסורה ליוסף ח, יוסף פרחי עורך, עמ' 53 ואילך.

¹² ספרא אחרי מות פרשה ח פרק יא על הפסוק יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר. וראה פירוש המשנה, הקדמת רבנו לטהרות עמ' טו ערה 32. והלכות שאר אבות הטומאות פרק ג אות א. ע"ש, כי בשום מקום לא הביא את מה שאמר כאן לנבי תירוח רבנו למניית נבלת העוף הטהור כאב דרבנן בפירוש המשנה, גם לא כתב כן בפירוש המשנה. וראה בהערה הבאה.

¹³ רבנו מנה בפירוש המשנה בהקדמתו למסכת טהרות עמ' טז 29 אבות דרבנן, ונבלת העוף הטהור אחרונה בכיסום רבנו. ולכן אמר הרב את מה שאמר בהמשך דבריו, ואלמלא הרב אמרה לא היתה יכולה להכתב. וראה פירוש המשנה טהרות פרק יב משנה יז ומקומות פרק ו משנה ז שם כתב רבנו: וכבר בארנו שאין זה סותר למה שאמר שערין הלכה למשה מסיני, לפי שכל שאינו בכתוב קורין אותו דברי סופרים, ע"ש כלומר שיש דברים שנקראו "דרבנן/דברי סופרים" והם הלכה למשה מסיני.

¹⁴ הרב נאמן לתרנומו מילת אמת בלשון זכר, האמת "הוא" ראה הקדמת רבנו למשנה באבות שם תרגם הרב "ויקבל האמת ממי שאמר" ולא שאמרה. ונכון לתרגם כך בעקבות רבנו בהלכות תשובה פרק י הלכה ג: "עושה האמת מפני שהוא אמת" (נוסח הרב נרבינוביץ ומקבילי ועוד).

¹⁵ ראה באגרות של רבנו אל ר' שמואל אבן תבון אגרות הרמב"ם מהדורת הרב שילת חלק ב עמ' תקנב-ד: "דעת אריסטו – היא תכלית דעת האדם". ע"ש.

¹⁶ שרבנו קורא היריב או יריבנו פעמים רבות במורה. למשל חלק ראשון פרק עד עמ' קמה. ותחילת חלק ב פרק א עמ' קסה ופרק ב עמ' קסט ועוד.

¹⁷ אריסטו המטפיסיקה ספר א פרק ב מהד' רות עמ' 27 ע"ש כי אינו בדיוק לשון הרב אלא קרוב לענין. ובאתיקה/המידות חלק ב פרק ב מהד' רות עמ' 58, ישנה אמירה המעידה על כך ששאר המחברים של אריסטו היו לשם העיון, שם כתב: "מאחר שאין אנו עוסקים במחקר הנוכחי לשם העיון בלבד כמו במחקרים אחרים (כי אין אנו מתדיינים כדי שנדע את מהות השלמות...)".

¹⁸ וזה כעין דברי רבנו בחיי בספרו תורת חובות הלכות בשער ג – עבודת השם עמ' קנד: "...וקבלו את התורה והשתדלו לקיימה כדי שישגי בה גמול מאת השם ותהילה מבני אדם ושיכבדום בעולם הזה עליה, והוא שער משערי החניפות, והוא השיתוף הנסתר". ע"כ דברי רבנו בחיי, וראה הערה 69 שם. ואת כל דבריו בשער ה – יהוד המעשה ביהוד פרק ג עמ' רמד ועמ' רטו.

כלומר הגוף – החומר – מפריע לו. כשהחומר מסתלק הוא רואה את כל המרחק שהיה בכוחו לראות, אותו ההשכלה, אותו ההשגה שהשיג בחייו, מתבהרת יותר, לא שמתפתחת יותר, אלא שהחוצץ, מה שהרמב"ם קורא 'המסכים'¹⁹ המסך הגופני שהיה חוצץ בינו ובין הנראה מסתלק.

2. שלמות או שלימות או הכרת נפש התלמידים ודרך הלימוד מה היא:

מתוך הספר "וישם מדברה כעדן" בנושא: "השיטות השונות בלימוד התלמוד" (עמ' 59):

כשהיינו הולכים ללמוד אצל מארי ע"ה במורה אז כשהיה צריך לומר "שלמות" אז היו כאלה שקוראים זאת שלמות ויש שהיו קוראים זאת שלמות. איך מארי היה אומר שלמות או שלמות? אצל מארי יחיא אלקאפה שלמות ואצל מארי יחיא אלאביאץ שלמות. היו תלמידים אצל מארי לכאן ולכאן, וכשמארי היה אומר כמו סידו שלמות אלה שלמדו אצל מארי יחיא אלאביאץ פאנו פידפרו שלמות. אז מארי ראה שזה לא עסק, אז מה היה אומר, שלמות שלמות, ופתר בכך את הבעיה. לא הבנתי למה מארי אומר שלמות שלמות, אני אומר לו מארי מהו, מה הגירסה? אז הוא אמר לי יש מי שנוח לו לזכור רבו, אז אם אתה אומר לו שלמות הוא מבסוט, והשני אומר שלמות, אז אני אומר את שניהם וגמרנו. שימו לב, בהקלטות שנתתי להם של המורה כל הזמן תשמעו שלמות שלמות.

¹⁹ 'המסכים המבדילים' שמונה פרקים הפרק השביעי עמ' רנט.